

Nykyajan lakimieslatina

Heikki E. S. Mattila

Antiikin ja keskiajan suurten kirjailijoiden ohessa latinan kirjalliseen perintöön kuuluvat eri alojen tieteelliset teokset. Filosofien ja teologioiden ohessa erityisen maininnan ansaitsevat uuden ajan luonnontieteilijät ja matemaatikot, jotka kirjoittivat teoksensa latinaksi. Nimet Kepler, Newton, Galvani, Gauss ja Linné ovat meille kaikille tuttuja. Tämä perintö elää edelleen. Lääkemääräyksissä vilisee latinalaisia sanoja, ja ainakin vanhempi polvi joutui opettelemaan ulkoa tärkeimpien kasvien tieteelliset nimet.

Vähemmän tunnettua suuren yleisen keskuudessa on se, että myös lakimiehillä on oma latinansa [1]. Itse asiassa latinan käyttö juuri tällä alalla on erityisen luontevaa: olivathan antiikin roomalaiset tunnettuja nimenomaan hallintomiehinä ja juristeina – kirjallisuus ja luonnontieteet olivat paremminkin kreikkalaisten erikoisalaa. Vaikutusta on vahvistanut se, että roomalaisten suuri luomus – roomalainen oikeus – ei suinkaan kuollut Rooman valtakunnan mukana. Se koottiin Bysantissa 500-luvulla suureksi lakiteokseksi, joka sai myöhemmin nimen *Corpus Iuris Civilis*. Tämä teos oli keskiajan ja vielä uudenkin ajan yliopistollisen lainopin tutkimuksen ja opetuksen pohjana ja usein lainsäädännöllisenä mallina erimaissa. Voidaan liioittelematta sanoa, että Euroopan oikeusjärjestelmät ovat rakentuneet roomalaisen oikeuden pohjalta, vaikka vaikutuksen voimakkuudessa on ollut suuriakin alueellisia eroja.

Latina: kommunikaation ehkäisijä?

Roomalaisen oikeuden alkuperäinen kieli oli latina. Se oli myös läntisen kirkon hallinto- ja lainkäyttökieli, jota käytettiin sovellettaessa kirkon omaa kanonista oikeutta. Lisäksi yliopisto-

laitos toimi vuosisatoja yksinomaan latinaksi. Tältä pohjalta on itsestään selvää, että keskiajan ja uuden ajan alun oikeustiede oli latinankielistä. On kuitenkin huomattava, että keskiajalla juridisen latinan käyttö ei suinkaan rajoittunut vain yliopistoon: monissa maissa myös lainsäädäntö, hallinto ja lainkäyttö olivat suurelta osin latinankielisiä.

Tämä ei ollut järin demokraattista: tavallinen alamainen ei saanut selvää niistä menettelyistä, joissa hänen asioistaan, jopa kohtalostaan, päätettiin. Mutta sepä ei ollut tarkoitustaan. 1500- ja 1600-lukujen vaihteen suuri englantilainen juristi Sir Edward Coke oli suorasukainen mies. Hänen mukaansa oli parempi, ettei rahvas ymmärtänyt oikeudenkäynneistä yhtään mitään, koska se kuitenkin ymmärsi kaiken väärin. Käyttämällä latinaa tai muuta kansalle vierasta kieltä voitiin välttää se, että hallittavat sekaantuivat lainkäyttöön.

Latina siis ehkäisi – halutustikin – kommunikaation lainkäyttäjien ja tavallisen kansan välillä. Sitä vastoin se turvasi viestinnän kielellisesti hajanaisten valtioiden eri osien välillä ja kansainvälisesti. Ranskan kuningas joutui käyttämään latinaa valtakuntansa hallinnossa siihen asti, kunnes ranskan kieli oli onnistuttu, suurelta osin pakkotoimin, juurruttamaan kaikkialle ja ranskankielisistä kirjelmistä tuli käytökelpoisia. Kansainvälisissä suhteissa latina takasi sen, että valtioiden edustajat saattoivat ymmärtää toisiaan. Sitä paitsi sillä oli huomattava periaatteellinen merkitys: koska latina ei enää ollut kenenkään äidinkieli, se turvasi kielellisen neutraliteetin ja tasa-arvon erikielisiä maita edustavien diplomaattien välillä. Siksi nousevan suurvallan, Ranskan, 1600-luvulla ajama ranskan kielen käyttö kohtasi huomattavaa vastarintaa.

Latina alkoi kuitenkin syrjäytyä hallinnollisissa ja lainkäyttöisissä yhteyksissä, osin jo

keskiajan lopulla, laajemmin uuden ajan alussa, viimeistään 1700-luvulla. Syyt olivat moninaiset. Diplomatian alalla keskeinen syy oli Ranskan mahdin kasvu. Paavin ja Saksan keisarin kannattaman latinan sijaan Ranskan kuningas tarjosi yhä ponnekkaammin ranskaa, joka saikin valta-aseman 1600-luvun lopulta alkaen. Valtioiden sisällä merkittäviä syitä olivat mm. kansallisvaltioajatuksen vahvistuminen, siihen liittyvä omaehtoisen lainsäädännön lisääntyminen ja kansalaisnäkökulman korostuminen valistuksen aikana.

Latinasta nykykieliin varsin myöhään

Poikkeusoloissa hallinto ja lainkäyttö saattoivat säilyä latinankielisinä aina 1800-luvulle asti. Näin kävi Itävallan keisarikunnan eräillä alueilla. Latina tarjosi näet kulttuurisen suojakilven keskusvallan kieltä vastaan. Niinpä Unkarissa ja Etelä-Puolassa (Galitsiassa) viranomaiset ja tuomioistuimet pyrkivät pitäytymään latinaan, jotta ekspansiivinen saksa ei tulisi käyttöön. Unkarin kruunun alaisessa Kroatiaassa siihen pitäydyttiin – melkoista ironiaa – unkarin kielen torjumiseksi! Nykyäänkään latina ei ole täysin kuollut hallinnon ja lainkäytön kielenä: vuoden 1983 *Codex iuris canonici* – katolisen kirkon lakikoonnos – on tosin käännetty monille kielille, mutta todistusvoimainen on vain sen latinankielinen originaali. Maininnan ansaitsee myös kirkon keskushallintoelimen, Rooman kuurian, ohjesääntö. Sen mukaan ”Rooman kuurian tuomioistuimet laativat periaatteessa asiakirjansa latinaksi”. Ne voivat tosin käyttää muitakin kieliä kirjeenvaihdossa tai asiakirjojen laatimisessa.

Oikeustieteessä siirtymävaihe latinasta nykykieliin sijoittuu kaikkialla varsin myöhäiseen vaiheeseen: 1700- ja 1800-luvuille. Syyinä oli roomalaisen oikeuden vahva asema uuden ajan alun Euroopassa. Tämä koski erityisesti Saksaa, josta roomalaisen oikeuden akateeminen tutkimus levisi 1600-luvulla myös Suomeen – luonnollisesti latinankielisenä. Vielä 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa suuri suomalainen juristi Matthias Calonus luennoi latinaksi [2], ja viimeinen latinankielinen juridinen julkaisu ilmestyi meillä 1800-luvun puolivälissä.

Kaiken kaikkiaan voidaan siis todeta, että siirtymä latinankielestä nykykieliin kesti Euroopassa satoja vuosia – ja katolisen kirkon kohdalla on yhä meneillään. Kielenmuutokseen liittyy usein pitkä sekakielisyyden vaihe. Näin myös

tässä tapauksessa. 1600-luvun ruotsalais-suomalaisen hovioikeustuomareiden äänestyslausekunnat puhuvat puolestaan. Niiden virkkeet sisältävät välistä enemmän latinaa kuin ruotsia ”*Secundum jus gentium har skepparen tacitam hypothecam uti godset.*” Tai kieli liukuu muutaman sanan jälkeen kokonaan latinaksi: ”*Och fast än jura civilia förmå, att fratres, sorores, consanguinei et affines, måge regulariter pro et contra vittnesbörder giva, praesertim si haec tria cessant, utpote patria potestas, bonorum communio et cohabitatio, (...) et causa nec sit criminalis nec matrimonialis, ...*”. Alkusanojen jälkeen tuomari näyttää kokonaan unohtaneen, millä kielellä – ruotsiksi – oikeuden tuli periaatteessa toimia. Vastaavia esimerkkejä voidaan esittää kaikkialta Euroopasta.

Viimeisten kolmen vuosisadan kuluessa latinalaiset termit ja ilmaukset nykykielisissä teksteissä ovat käyneet harvinaisemmiksi mutta kokonaan niistä ei ole luovuttu. Kaukana siitä. Yleisesti voidaan sanoa, että ilmiö on huomattavasti laajempi oikeustieteessä kuin käytännön oikeuselämässä (lainsäädännössä, tuomioistuinpäätöksissä, yksityisissä asiakirjoissa jne.). Maakohtaiset erot ovat kuitenkin suuria. Moniaalla (mm. meillä) lainsäädännössä ja tuomioistuinratkaisuisa ei esiinny lainkaan latinaa, jotta määräykset ja päätökset olisivat kaikkien ymmärrettävissä. Toisissa latinaa esiintyy, eniten anglosaksisissa maissa. Nyky-Suomessa oikeustieteellisessä kirjallisuudessa on esitelmöitsijän empiiristen selvitysten mukaan käytössä noin 600 erilaista latinalaista ilmausta ja lausepartta. [3]

Miksi sitaatteja suositaan?

Miksi akateemiset juristit, ja eräissä maissa myös lainsäätäjät, tuomarit ja hallintomiehet viljelevät edelleenkin latinalaisia sitaatteja? Syitä on useita.

Kuten latinalaisten sitaattien käytössä ylipäätään, kysymys on usein retoriikasta. Tämä koskee nimenomaan yleisen kulttuurilatinan ilmauksia (sed contra, prima facie jne.) Klassisista kielistä otetut ilmaukset ja lauseparret kohottavat tekstin statusta ja antavat sille säihkyvyyttä – siitä riippumatta, ymmärtääkö kuulija ne vai ei. Kuten Viktor Klemperer on todennut: ”Das Fremdwort imponiert, es imponiert um so mehr, je weniger es verstanden wird”. Monesti latinalainen sitaatti toimii eräänlaisena huuto-merkkinä: kun se sijoitetaan oikeaan paikkaan,

kuulija tai lukija havahtuu, ja hänen tarkkaavaisuutensa kohoaa. Siten selittyy se, että latinaa saatetaan käyttää tekstin kohdissa, joissa ajatuksenjuoksu käännetään pääläelleen tai näennäisjohtopäätös osoitetaan vääräksi.

Retoriikkaan liittyy läheisesti latinalaisten sitaattien representaatiokäyttö. Tällöin latinalle annetaan symbolinen merkitys: sen avulla oikeustiede ja lainkäyttö sidotaan Euroopan yhteiseen perinteeseen, roomalaiseen oikeuteen. Latinalaisia lauseparsia hakataan oikeuspalatsien seinille, käytetään viranomaisten leimoissa ja otetaan lakimiesyhteisöjen tunnuslauseiksi. Meilläkin tämä näkyy mm. hovioikeuksien si-
 neteissä, eräissä tuomioistuinrakennuksissa sekä juhlaulkaisujen ja lakimiesseurojen nimissä. Esimerkiksi Maatalousoikeuden seuralla on myös latinankielinen nimi: *Societas iuris agri Fennica*. Viime vuosien kiehtovin esimerkki on peräisin Puolasta: maan korkeimman oikeuden uuden, vuonna 1999 valmistuneen palatsin koristelu [4]. Rakennuksen toisen puolen seinä kiertyä pylväsriivi. Jokaiseen pylvääseen on hakattu latinankielinen maksimi. Ensimmäisessä pylväässä tuomitaan korruptio: *Qui munus publice mandatam accepta pecunia ruperunt, crimine repetundarum postulantur* ('Jotka ovat häväisseet julkisen viran ottamalla rahaa [osapuolilta], joutuvat syytteen lahuksen ottamisesta', D.48.11.9). Yhteensä pylväitä ja siis myös maksimeja on 86.

Lakimiesviestinnän kannalta on keskeistä se, että latinankielisillä termeillä ja lauseparsilla saatetaan ilmaista myös juridisia käsitteitä tai periaatteita. Tämä on erityisen tärkeää silloin, kun käsitteelle tai periaatteelle ei ole vakiintunut nykykielistä vastinetta, ja silloin, kun juristit toimivat kansainvälisessä yhteistyössä. Tyypillinen esimerkki on *locus regit actum*. Sananmukaisesti: 'Paikka määrää teon t. toiminnan'. Tällä ilmaistaan kansainvälis-yksitysoikeudellinen periaate, jonka mukaan oikeustoimi voidaan vieraassa valtiossa tehdä sikäläisten muotosäännösten mukaan.

Usein onkin niin, että termin tai lauseparren sananmukainen käänös ei sano vihkiytymätömälle lukijalle tai kuulijalle yhtään mitään. Ilmaukselle on vakiintunut tarkka juridinen sisältö, jonka se koodinomaisesti ilmaisee. Lisäksi pitkät lauseparret saatetaan lyhentää: niistä kirjoitetaan esiin vain pari kolme ensimmäistä sanaa. Tämä on erityisesti anglosaksisten juristien suosima tapa. Joissain tapauksissa lyhenne on kivettyynyt tiettyä käsitettä ilmaisevan termin vakiintuneeksi osaksi. Esimerkiksi valamis-

kokoonpanossa toimivista tuomioistuimista käytetään nimitystä *nisi prius court*. Sanat nisi ja prius ovat tietyn keskiaikaisen lauseparren alku, eivätkä ne itsessään ole ymmärrettäviä. Sananmukainen käänös näet kuuluu: "jolle aiemmin tuomioistuin", joka nimen ilmaisevana sanaliittona on absurdi. Toinen esimerkki huonosti avautuvasta termistä on *amicus curiae*, joka esiintyy usein englantilaisissa ja yhdysvaltalaisissa tuomioissa. Sananmukaisesti ilmaus tarkoittaa: 'tuomioistuimen ystävä'. Sillä on kuitenkin tarkka juridinen merkitys. *Amicus curiae* viittaa tahoon (esim. ihmisoikeusjärjestöön), joka – olematta varsinainen asianosainen – saa oikeudelta luvan esittää sille lausunnon.

Retorisen käytön, representaatiokäytön ja varsinaisen juridisen viestinnän lisäksi latinalaisten sitaattien suosimiselle voidaan esittää muitakin selityksiä. Halu säilyttää tietomonopoli esoteerisen kielen avulla on peräti inhimillistä, ja se on esiintynyt kaikissa ammattikunnissa kautta aikojen. Samalla ryhmäkohtaiset kielimuodot, olipa sitten kyse vankilaslangista tai lakimieslatinasta, ovat omiaan vahvistamaan käyttäjiensä me-henkeä. Kuten Ernst Kramer toteaa, latinalaiset termit ja fraasit kuuluvat lakimiesten "rakkaaseen folkloreeseen", jonka oikeustieteen ylioppilaat sisäistävät nopeasti.[5]

Lakimieslatina pinnan alla

Latinan kielen kokonaisvaikutusta arvioitaessa nykyisten oikeuskielten latinalaiset sitaatit ovat vain jäävuoren huippu. Todellinen vaikutus on paljon suurempi. Ensinnäkin lakimieslatinan tyyl-ihanteet ovat näkyneet pitkään nykykielisä. Sanastollisestikin vaikutus on pelkkiä sitaattilainoja monimuotoisempi: kielet vaikuttavat toisiinsa myös vierassanojen sekä käänös- ja merkityslainojen kautta. Otetaanpa esimerkiksi Suomalainen oikeustietosanakirja, *Encyclopaedia Iuridica Fennica*. Sen hakemistosta löytyy pelkästään b-f-kirjainten kohdalta: *bilateraalinen, defensiivinen, deklaratiivinen, delegointi, delikti, denuntiaatio, dereliktio, derogatio, diaari, dilatorinen, direktio, disponointi, dissimulaatio, domisii-li, fideikommissi, fidusiaarinen, fiktio, foorumi* jne. Kaikki nämä termit palautuvat latinaan.

Kääntäminen ja siihen liittyvä merkitysten lainaaminen on aina ollut keskeinen keino välittää vanhemman kielen ilmaisuja uudelle kielelle. Puhuva esimerkki on *fons iuris*. Jo Livius käyttää ilmausta *fons omnis publici privatique iuris* ('kaiken julkis- ja yksityisoikeuden läh-

de'), jolla hän viittaa XII taulun lakiin. Ilmaus esiintyy suorana käännoksena kaikissa nykykielissä: *pigi dikéu* (πῖγῖ δικαῖου, nykykreikka), *fonte del Diritto* (italia), *fuelle del Derecho* (espanja), *source du Droit* (ranska), *source of law* (englanti), *Rechtsquelle* (saksa), *istotšnik prava* (ИСТОЧНИК ПРАВА, venäjä), *źródło prawa* (puola), *rättskälla* (ruotsi) ja *oikeuslähde* (suomi). Samalla kyseessä on merkityslaina: konkreettiin luonnonilmiöön viittaava sana lähde on saanut roomalaisen esikuvan mukaan eri kielissä abstraktisen merkityksen: se viittaa entiteettiin, josta oikeus on peräisin.

Muita esimerkkejä on leegio. Monissa tapauksissa on kyse käännoksketjusta. Esimerkiksi suomalaisen oikeuskielen tapauksessa monet juridiset käännoislainat ovat aluksi kulkeneet latinasta saksaan ja sen jälkeen saksasta suomeen.

Lakimieslatina – silta vai kuilu?

Kieli on kommunikaatioväline – mutta usein pettävä. Jotta se toimisi, edellytetään ensinnäkin, että asianosaiset ymmärtävät sitä lähtökohdaisesti, ja toisaalta, että se on riittävän homogeeninen. Tiedetäänhän, että samaakin kieltä puhuvien kesken voi syntyä vakavia väärinkäsityksiä, jos kielellä on alueellisia variantteja.

Latinan kohdalla tilanne on erikoislaatuinen: se ei ole kenenkään äidinkieli, vaan kielitaito on erikseen hankittava. Tässä suhteessa tilanne on muuttunut varsinkin 1900-luvun kuluessa: aiemmin latinaa luettiin kaikkialla länsimaissa lähes säännönmukaisesti, nykyisin sen opiskelu on harvinaista – myös muualla kuin Suomessa. Muutoksesta on aiheutunut tärkeä seuraamus: juristit ymmärtävät ulkomaisten kollegojensa käyttämiä latinalaisia sitaatteja vain sikäli, kuin ne ovat käytössä myös heidän omissa oikeuskulttuureissaan. Tällöin sitaattien on esiinnyttävä eri maissa täsmälleen samassa muodossa, jotta ne tulisivat ymmärretyiksi: latinaa taitamaton henkilö ei pysty näkemään, että esimerkiksi *pacta* on *pactum*-sanan monikko. Toisaalta latinan yleiskielen taitokaan ei aina auta. Edellä on jo mainittu, että latinalainen ilmaus saattaa nykykielissä tekstissä esiintyä lyhennytyssä muodossa tai sillä on tarkka juridinen merkitys, joka ei aukea yleiskielen pohjalta.

Miksi sitten lakimieslatinan ilmauksia ei ole kansainvälisesti vakioitu? Syynä on oikeuden erikoislaatuisuus luonnontieteisiin verrattuna. Oikeutta ei ole olemassa fyysisessä maailmassa,

vaan se on kokonaisuudessaan ihmisen luomaa. Oikeus on metafyyminen ilmiö, jolla on voimakkaasti kulttuurisidonnainen luonne. Siksi sen käsitteet voivat vaihdella maasta toiseen. Vaikka roomalainen oikeus on vaikuttanut kaikkialla Euroopassa, eri maiden juridinen käsitteistö on monelta osin omaleimaista. On ymmärrettävää, että omaleimaisia käsitteitä koskevia termejä ei ole voitu vakioida kansainvälisesti.

Toisaalta yhtäläisiäkin käsitteitä kuvaavat termit poikkeavat usein toisistaan. Koska oikeustiede sijoittuu kansallisten ja universaalien tieteiden välimaastoon, myös oikeuskieliä on usein kehitetty kansalliselta pohjalta. Tähän on myötävaikuttanut se, että oikeuskieli ei ole pelkkä tieteen kieli. Koska sitä käyttävät myös lainsäätäjät, tuomioistuinlaitos, hallintoviranomaiset ja kansalaiset, oikeuskielen ilmaisut eivät synny vain rationaalisen tieteen ehdoin. Mukaan sekoittuvat esimerkiksi kansallisen identiteetin vaatimukset.

Tämä näkyy myös latinan kielen kohdalla sen lähtökohtaisesta kansainvälisyydestä huolimatta. Juridisia ilmiöitä kuvaamaan on muodostettu, niin keskiajalla kuin uudellakin ajalla, puhtaasti kansallista lakimieslatinaa. Keskeisiäkin oikeusperiaatteita saatetaan ilmaista omaehtoisella tavalla. Esimerkiksi nyky-Puolassa kaikkein yleisin tuomioistuinten siteeraama latinalainen maksiimi on *lex retro non agit* ('laki ei vaikuta taannehtivasti'). Se ilmaisee periaatteen, jonka mukaan lainsäädäntöä ei saa soveltaa taannehtivasti, esim. tuomita rangaistusta teosta, joka ei ollut rangaistava teko hetkellä. Maksiimia ei tunnettu antiikin aikana eikä edes keskiajan yliopistoissa. *Lex retro non agit* on puhtaasti puolalainen ilmaus, joka ei esiinny missään ulkomaisessa lakimieslatinan sanakirjassa, vaikka lainsäädännön taannehtivuuskielto on sinänsä voimassa kaikissa oikeusvaltioissa. Maksiimin on muotoillut 1900-luvun alussa roomalaisen oikeuden professori Stanisław Wróblewski.

Viimeksi lausutusta huolimatta monet tutkijat korostavat lakimieslatinan merkitystä juristien kansainvälisenä yleiskielenä: heidän mielestään se on edelleen maailman juridinen *lingua franca*. Toiset taas ovat skeptisempiä. Asiasta on väitely, mutta vertaileva empiirinen tutkimus on puuttunut. Koska käytössäni oli Suomen Akatemian tutkimusrahoitusta ja hyvät tutkimusapulaiset klassillisten kielten laitokselta, käynnistin 1990-luvun lopulla lakimieslatinan homogeenisuutta koskevan empiirisen selvityksen [6]. Lähtöolettamana oli se, että eri maissa

julkaistut lakimieslatinan erikoissanakirjat sisältävät ne ilmaukset, jotka kyseisissä oikeuskulttuureissa ovat käytössä. Vertaamalla sanakirjojen sisältöä voitiin siis päätellä, missä määrin kaikkialla käytetään samoja latinalaisia ilmauksia, missä määrin niiden merkitykset ovat yhtäläisiä ja missä määrin niissä esiintyy ulkonaista variaatiota (sanajärjestys, ortografia jne.).

Tutkimuksessa todettiin merkittäviä eroja, erityisesti anglosaksisen maailman ja Manner-Euroopan välillä: kolme neljänestä englantilaisten ja amerikkalaisten lakimieslatinan sanakirjojen sisällöstä on omaleimaista vastaaviin saksalaisiin sanakirjoihin verrattuna. Myös Manner-Euroopan sisällä havaittiin eroja: erityisen poikkeavaa on espanjalaisen maailman lakimieslatina [7]. Sitä vastoin esim. saksalaisten ja puolalaisten lakimieslatinan sanakirjojen sisältö on huomattavan samankaltaista, vaikka maiden suhteet ovat vuosisatoja olleet monimutkaiset.

Silloin, kun sama termi tai fraasi esiintyy eri maissa, merkitys on yleensä sama. Kuitenkin noin 10 %:ssa tapauksia voitiin havaita jonkinasteinen merkitysero. Kuvaava esimerkki on sana *exitus*. Se viittaa saksalaisen kielialueen juridiikassa – kuten myös Pohjoismaissa – joko ainoastaan tai pääasiallisesti ‘kuolemaan’. Anglosaksisissa oikeussanakirjoissa sanalle annetaan kokonaan muita merkityksiä: ‘lapset’ ja ‘jälkeläiset’, ‘kiinteistön tuotto’, ‘vientimaksu’ sekä – prosessiteknisinä termeinä, joille lakisuomessa ei ole tarkkaa vastinetta – ‘riitakysymysten pelkistämiseksi käydyin kirjeenvaihtovaiheen lopputulos (päätös) oikeudenkäynnissä’ ja ‘saavutettu yksimielisyys riidan kohteesta’. Kuolemasta ei puhuta mitään.

Ilmausten ja lauseparsien ulkonainen vaihtelu on erityisen kiintoisa ilmiö. Tällöinkin variointi on noin 10 %:n luokkaa. Joskus sama maksiimi saattaa esiintyä jopa viitenä varianttina eri teoksissa: *Quod ab initio non valet in tractu temporis non convalescet* (‘Se, mikä ei alun perin ole pätevää, ei muutu päteväksi ajan kulun myötä’); *Quod ab initio non valet in tractu temporis non convalescit*; *Quod ab initio vitiosum est, tractu temporis convalescere non potest*; *Quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere*; *Quod nullum est nullo lapsu temporis convalescere potest*.

Lisäksi muistettakoon kokonaan toisentyypinen ongelma: erot latinan lausumisessa. Suomessa noudatetaan nykyisin klassista ääntämystä, Euroopan lakimiespiireissä yleisesti keskiajan latinasta periytyviä ääntämistapoja.

Erityisen hankalaa on suullinen kommunikaatio anglosaksisten juristien kanssa. Kuten käsitellyistä esimerkeistä on voitu havaita, nämä lausuvat latinalaiset ilmaukset ja fraasit oman kielensä mukaisesti (ns. Anglo-Latin). Esimerkiksi edellä mainittu *amicus curiae* lausutaan yhdysvaltalaisen Black’s Law Dictionary-teoksen mukaan (merkittynä foneettisesti suomalaisen tapaan) joko “e´maikes ‘kju:ri:” tai “e´maikes ‘kju:riai”. Mannereurooppalaisen juristin on mahdoton edes tajuta, että kyseessä on latina, jollei hän ole tottunut kuulemaan tällaista ääntämystä. Anglosaksiset filologit ovat tosin suosittelleet sikäläisille juristeille italialaistyyppistä lausuntatapaa, jota he itse käyttävät latinan opetuksessa, mutta vailla mainittavampaa menestystä.

Edellä lausutusta huolimatta lakimieslatinalalla on ilmeistä merkitystä juristien kansainvälisessä kommunikaatioissa. Ensinnäkin tämä kommunikaatio on olennaiselta osin kirjallista, eikä erilainen ääntämys siten haittaa. Toiseksi on huomattava, että sanastoerojen vastapainoksi monet lakimieslatinan termit ja fraasit ovat vakiintuneet ja merkitys sama. Juristit kautta maailman tuntevat ilmaukset *animus donandi*, *audiatur et altera pars*, *bona fides*, *causa*, *de facto*, *de iure*, *ex officio*, *ius civile*, *lex fori*, *ratio legis*, *vis maior* jne. Voidaan sanoa, että lakimieslatinalalla on kansainväliseltä kannalta katsoen eräänlainen kova ydin. Sen kohdalla viestintä toimii hyvin.

Tutkimusnäköaloja

Edellä on nähty, että lakimieslatinaa käytetään yhä kaikkialla länsimaisen oikeuskulttuurin piirissä. Tämä näkyy selkeästi alan erikoissanakirjojen julkaisemisessa. Niitä ilmestyy jatkuvasti eri oikeuskulttuureissa. Erityisen vilkasta julkaisutoiminta on entisissä sosialistisissa maissa. Niissä lakimiehet kokevat aivan erityistä, pitkään padottuna ollutta tarvetta ilmaista kuuluvansa Euroopan yhteiseen oikeuskulttuuriseen traditioon. Puola on aina ollut katolisen kirkon, ja sitä kautta myös latinan, etuvartio koillisessa Keski-Euroopassa. Ei olekaan yllättävää, että Puolassa on viime vuosina julkaistu kymmenkunta lakimieslatinan sanakirjaa tai muunlaista tätä aihepiiriä koskevaa teosta [8].

Venäjä puolestaan on ortodoksinen maa, mutta tunnetusti juuri se kokee itsensä Rooman perinnön jatkajaksi Bysantin kukistumisen jälkeen. Lakimieslatinan uusi tuleminen näkyvkin

myös Venäjällä. Siellä on nyttemmin ilmestynyt lukuisia roomalaisen oikeuden oppikirjoja ja myös lakimieslatinan sanakirja – peräti kahtena painoksena [9]. Samaa ilmentää myös se, että oikeushistorian ja klassisen filologian asiantuntijoiden muodostama työryhmä kääntää parhaillaan *Corpus iuris civilis* -lakiteoksen *Digesta*-osaa venäjäksi. Käännöksestä on jo ilmestynyt viisi osaa.

Kaikestä tästä huolimatta tutkittavaa riittää – useallakin tieteenalalla. Klassisen filologian tutkijoille nykyajan lakimieslatina tarjoaa kiintoisaa materiaalia esimerkiksi ortografian näkökulmasta: varsinkin anglosaksisessa latinassa monet termit ja fraasit ovat peräisin keskiajalta. Lingvistit voivat tutkia lakimieslatinaa mm. sekakielisyyden kannalta, sen suhteen, miten latinalaiset sitaatit integroituvat nykykielisiin lauserakenteisiin. Kiintoisan kielitieteellisen kohteen muodostaa myös juristien latinanään-tämyksen vertailu eri kielialueiden kesken.

Ehkä keskeisintä on lakimieslatinan tarkastelu juridisen viestinnän välineenä. Edellä esitelty vertaileva tutkimus vaatii täydennystä. Tietämystä latinan asemasta kansainvälisessä juristikommunikaatioissa tulee syventää. Näin ollaankin tekemässä Itämeren alueella. On koottu tutkijaryhmä, johon kuuluu oikeushistorian, klassisen filologian ja oikeuslingvistiikan asiantuntijoita kaikista alueen maista. Tarkoituksena on verrata lakimieslatinan käyttöä näissä maissa ja siten selvittää sen viestintäarvo juristien välisessä kommunikaatioissa Itämeren piirissä. Kotimaisessa katsannossa on huomattava, että meiltä puuttuu toistaiseksi suomalaisen lakimieslatinan sanakirja.

Dosentti Reijo Pitkärannan valmisteilla olevaan suomi–latina-sanakirjaan tulee myös juridista sanastoa. Tämä on erittäin arvokasta. Toisaalta Suomessa tarvitaan myös käänteinen hakuteos, sanakirja, joka sisältää käännettyinä tai selitettyinä meillä käytössä olevat lakimieslatinan termit ja fraasit. Se, mitkä nämä termit ja fraasit ovat, on jo selvitetty erillisessä tutkimuksessa [10]. Niistä olisi nyt koostettava oma sanakirjansa, tai keskeisimmät niistä olisi sisällytettävä laajempaan teokseen, suomalaisen lakikielen selittävään sanakirjaan, jollaisen laatiminen on ollut esillä. [11]

VIIITEET

- [1] Lakimieslatinan historiaa ja nykykäyttöä käsitellään laajemmin teoksessa Mattila, H.: *Vertaileva oikeuslingvistiikka* (Helsinki: Kauppakaari 2002, luku Lakimieslatinan perintö, s. 201–266). Teos sisältää myös aihepiiriä koskevan bibliografian (s. LV–LVI) ja luettelon lakimieslatinan erikoisanakirjoista eri kielialuilla (s. 265–266). Teoksesta ilmestyy 2005 ranskankielinen laitos nimellä *Linguistique juridique comparée*.
- [2] Caloniuksen luennot on myöhemmin julkaistu: *Praelectiones in Jurisprudentiam Civilem* (Societas Heredum J. Simelii Typografica: Helsingforsiae MCMVIII). Niistä on myös ilmestynyt Edwin Linkomiehen hovioikeudenpresidentti Y. J. Hakulisen myötävaikutuksella tekemä erinomainen käännös (*Siviilioikeuden luennot*. Helsinki & Porvoo: WSOY 1946). Käännös on vastikään julkaistu uudelleen (Helsinki: Werner Söderström lakitieto 1998).
- [3] Mattila, H.: "Latinet i den finländska juridiska litteraturen". *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 2000, s. 288–289.
- [4] Puolan korkeimman oikeuden palatsin piirtokirjoituksista on julkaistu kuvitettu teos, jossa latinankielisten maksimien alkuperä ja juridinen sisältö on selostettu (puolan kielellä) ensyklopedisina tietoisuuksina: *Regulae Iuris. Łacińskie inskrypcje na kolumnach Sądu Najwyższego Rzeczypospolitej Polskiej* (red. Wołodkiewicz, W.). Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck 2001. Aiheesta on myös olemassa venäjän kielellä lyhyt artikkeli: Володкевич, В.: Латинские надписи на новом здании Верховного суда в Варшаве – знак интереса к традиции римского права в Польше. *Древнее право* 1/2002, s. 225–234.
- [5] Ernst A. Kramer, Lateinische Parömien zur Methode der Rechtsanwendung. Teoks.: *Steuerrecht. Ausgewählte Probleme am Ende des 20. Jahrhunderts. Festschrift zum 65. Geburtstag von Ernst Höhn*. Bern etc.: Verlag Paul Haupt 1995, pp. 141–142.
- [6] Tutkimuksen tulokset on julkaistu artikkelissa Mattila, H.: "De aequalitate Latinitatis jurisperitorum. Le latin juridique dans les grandes familles de droit contemporaines à la lumière des dictionnaires spécialisés". *Revue internationale de droit comparé* 3/2002, s. 717–758.
- [7] Todettakoon samalla, että espanjankielisessä maailmassa lakimieslatina on suuressa arvossa. Tätä ilmentää mm. se, miten laajasti latina on esillä oikeusalan sanakirjoissa. Argentiinassa Guillermo Cabanellas (osin muiden avustamana) on julkaisut kaksi poikkeuksellisen laajaa juridista sanakirjaa: Guillermo Cabanellas & Luis Alcalá-Zamora y Castillo, *Diccionario enciclopédico de derecho usual* (16a ed. Buenos Aires: Editorial Heliasta 1992), joka käsittää kahdeksan mittavaa osaa, ja Guillermo Cabanellas, *Repertorio jurídico de principios generales del derecho, locuciones, máximas y aforismos latinos y castellanos* (4. ed. ampliada por Ana María Cabanellas, Buenos Aires: Editorial Heliasta 1992), johon on koottu suuri määrä latinan- ja espanjankielisiä juridisia termejä ja maksimeja. Kirjoittajan tutkimusapulaisen laskelmien mukaan teoksiin sisältyy – yhteensä 9 600 latinankielistä ilmausta ja lausepartta. Tämä on enemmän kuin

missään muussa yksittäisessä teoksessa millään kielialueella. Esimerkiksi Italiassa ja Saksassa on ilmestynyt lukuisia lakimieslatinan sanakirjoja, mutta ne ovat kaikki huomattavasti suppeampia. Lähimmäs Cabanellaksen teosten laajuutta pääsee Black's Law Dictionary, josta ilmestyy jatkuvasti uusia painoksia.

[8] Nämä on esitelty alaviitteessä mainitussa artikkelissa (s. 729, erit. alav. 44).

[9] J. I. Temnov, *Latinskije juridičeskije izrečšenija*. Moskva: Jurist 1996 ja Moskva: Izdatelstvo Ekzamen 2003.

[10] Ks. Alaviitteessä mainitun artikkelin liitteet 1 ja 2.

[11] Ks. Mattila, H.: "Lakimies-lehti ja oikeuskieli", *Lakimies* 7–8/2002 s. 1119.

Kirjoittaja on oikeuslingvistiikan professori Lapin yliopistossa. Kirjoitus perustuu Suomalaisen Tiedekatemian kokouksessa 13.9.2004 pidettyyn esitelmään.